

14. Levchenko F. (2009), Scientific Bulletin of the Odessa State Economic University, № 6 (84), pp. 21-31 (ukr).
15. Sulyma M. (1992), *Suchasnist*, № 10, pp. 110-113 (ukr).
16. Ternopil Nobel Readings dedicated to the 100th anniversary of the first Nobel Prize (2002), Ternopil, p. 72 (ukr).
17. Ternopil Nobel Readings... (2005), Ternopil, p. 84 (ukr).
18. Chekman I. S. (2007), Nobel Family, Kyiv, 151 p. (ukr).
19. Shklyar L., Shpytal A. (2006), Under the sign of Nobel. Nobel Prize in Literature. 1901-2006, Kyiv, 502 p. (ukr).
20. Ablitsov V. (2006), *Hrvatska revija*, Zagreb, pp. 44-47 (croatian).
21. Science, technology, society and the Nobel movement: Proceedings of the International Information Nobel Centre (2010), Vol. 4. Materials Nobel Congress - 9 meeting of the International Conference Nobelists, Tambov-Moscow-St. Petersburg-Baku-Vienna-Hamburg, p. 234 (rus).

© *Абліцов Віталій*

Надійшла до редакції 17.03.2015

УДК 14:327(063)

БЛІЙ ДМИТРО,

доктор історичних наук, доцент, професор

Львівського державного університету фізичної культури

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА СТАНОВЛЕННЯ МОДЕРНИХ НАЦІЙ - СУЧАСНЕ ОСМИСЛЕННЯ ПРОБЛЕМИ

У статті розглядаються та аналізуються основні теоретико-методологічні підходи до висвітлення проблематики становлення та формування модерних націй, витоків їхніх ідеологічних, соціально-економічних та історичних основ. Уважається, що в наш час, коли такі поняття, як "нація", "національна держава", "національна ідентичність" набули широкого вжитку в політичному дискурсі держави, наукове обґрунтування цих термінів та визначення інтелектуального та історичного їх змісту є особливо актуальним та важливим.

Ключові слова: *нація; модерна нація; ідентичність; національна ідентичність.*

Постановка проблеми. Напевне, одним із найбільш суперечливих явищ суспільного життя, яке вже майже два сторіччя є одним із найвпливовіших факторів початку європейської, а згодом і світової історії, є національне питання. Феномен нації, націоналізму, національної ідентичності, ставши визначальним чинником історичного розвитку, принаймні із часів Французької революції, відповідно, породив безліч теорій, які намагаються вхопити ці мінливі, але надзвичайно впливові явища та втиснути у вузькі межі наукових (та дуже часто псевдонаукових) теорій та дефініцій. Утім, потреба в теоріях, які стосуються національних питань не тільки не зменшується, але й стає все більш актуальною. Не буде перебільшенням зазначити, що ця актуальність особливо загострилася, коли після розпаду Радянського Союзу на пострадянському просторі утворилися держави, які задекларували свій шлях у напрямку побудови національних держав. Ця обставина каталізувала інтерес до національного питання й спростувала твердження багатьох теоретиків про відмирання націй та, відповідно, націоналізму в постіндустріальну добу.

Але склалася парадоксальна ситуація: у більшості новоутворених наприкінці ХХ ст. національних держав в інтелектуальному середовищі (не кажучи вже про політичний істеблшмент та широку громадськість) спостерігається майже повна теоретична необізнаність та

досить спрimitизовані уявлення щодо того, чим є, власне, нація, націоналізм, національна держава та які історичні шляхи обумовили вихід націй на історичну арену. Певною мірою така ситуація породжувала й породжує не тільки невизначеність у внутрішній та зовнішній національній політиці, але й відому напругу та дезорієнтацію в суспільстві.

Причини цього досить об'єктивні - радянська ідеологія, догматичне лєнінсько-сталінське трактування марксизму досить однозначно визначали націоналізм як украй шкідливий, приречений до відмирання пережиток буржуазного минулого. Саме поняття "націоналізм" визначалося як негативне явище, фактично ототожнювалося з фашизмом та нацизмом. У західній історіографії дефініція "націоналізму" наближається до класичного визначення Е. Гелнера: "Націоналізм - політична течія, яка ставить собі за мету, щоб етнічні та політичні кордони співпадали" [5, с. 10]. Тому всі течії наукової думки щодо національного питання залишалися поза дискурсом радянської гуманітарної науки.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Тільки в останні роки теоретичний вакуум починає поступово заповнюватися завдяки знайомству з дослідженнями провідних теоретиків-фахівців із національної проблематики. Досить показовим у цьому відношенні стала поява книги українського історика Г. Касьянова [9], де

вперше в українській сучасній історіографії були викладені та проаналізовані всі основні теорії відносно національної тематики. Утім, це поки що один із поодиноких прикладів.

Метою статті є спроба викласти основні напрями та засади теоретичного осмислення феномену націй та націоналізму, які можуть стати в нагоді всім, хто хоче поглибити свої знання в галузі національної проблематики.

Виклад основного матеріалу. У цілому, більшість теорій традиційно пропонують два основних підходи - примордіалістський та модерністський. Починаючи з 80-х рр. XX ст., завдяки дослідженням англійського історика та соціолога Е. Сміта [11-14] усе більшої популярності набуває так званий етносимволістський (етніцистський) підхід.

Першою спробою осмислити феномен націоналізму стала поява теорій, об'єднаних навколо так званого **примордіалістського** (від лат. "споконвічний, прадавній"), або **есенціалістського**, підходу. Його витоки як наукової теорії можна віднести до середини XIX сторіччя, до часів загострення національної боротьби в Європі та цілої хвилі революцій у європейських державах, однією з причин яких було прагнення "недержавних" народів до національного самовизначення (т. зв. "Весна народів" 1848 р.).

У той період ідеологи національних рухів висували теорії про те, що нації існують споконвічно, у націй є незмінна сутність, яка зберігається протягом тисячоліть, а витоки націй сягають глибокої давнини.

До провідних прихильників примордіалістського підходу належать такі відомі історики, як Е. Шилз, Дж. Фрішман, Я. Дашкевич та досить значна частина українських офіційних істориків в Україні.

Певною антитезою примордіалістського підходу став **модерністський**, або **конструктивістський**, підхід, який зараз, беззаперечно, найбільш поширений та найбільш авторитетний у сучасних наукових дослідженнях. У його рамках вибудувана більшість теорій нації (Б. Андерсен [1], Е. Гелнер [5], Я. Грицак [6], Е. Гобсбаум, І. Лисяк-Рудницький, О. Прицак та інші).

Основні ідеї цього підходу полягають у такому:

1) нація є продуктом модерної епохи та сформувалася під впливом політичних (Французька буржуазна революція, європейська "Весна народів" 1848 р.) та економічних (Британська промислова революція) змін у Європі;

2) виникнення конкретної нації не детермінована закономірністю, а досить часто - збіг багатьох обставин і чинників, як суб'єктивних, так і об'єктивних. Особливо на випадковості як на одному з провідних факторів становлення націй наголошує Р. Брюейкер [3, с. 14];

3) євроцентризм. Нація - витвір Європи, потім ця модель запозичувалася іншими суспільствами для проведення модернізації.

У цьому відношенні досить показовим є вислів французького філософа та історика Жана Башлера:

"Нація - це морфологія, принцип соціальної зв'язаності та єдності, притаманний європейським суспільствам... Вона змогла стати продуктом експорту, щоправда, без особливого успіху, хіба що в європейських паростках, але вона є європейською особливістю.

Що таке нація? Як вихідне можна взяти таке означення: спільнота, кожний елемент якої прагне ототожнювати свою долю з долею всіх і яка означається стосовно інших спільнот..." [Там само, с. 295].

У цілому, можна виділити такі напрями модерністської парадигми:

- **соціокультурницька**. Природа націй і націоналізму пояснюється потребами формування "високої культури", модернізації й промислового розвитку (Е. Гелнер);

- **соціоекономічна**. Націоналізм інтерпретується з раціоналістичних позицій, як наслідок зрушень у світовій економіці та взаємодії соціально-економічних інтересів індивідів (Т. Нейрн і М. Гехтер);

- **політична**. Пошук джерел націоналізму пов'язаний з аналізом таких явищ, як формування модерної держави, владних структур, інтереси еліт, війни (Ч. Тіллі, Е. Гідденс, М. Манн, Дж. Броїлі);

- **ідеологічна**. Націоналізм розглядається як ідеологічна система, як сурогатна форма релігії, "громадянська релігія", що виникає внаслідок змін у сфері ідей і вірувань (І. Кедорі, Б. Капферер, М. Юргенсмейер) [9, с. 334].

І нарешті, як ми вже згадували вище, в останні десятиріччя значної популярності набуває **етносимволізм**, або **етніцизм**. Виникненню цієї парадигми сприяла певною мірою та обставина, що ані примордіалісти, ані модерністи не могли відповісти на цілий ряд досить важливих питань - про зв'язок між етносом та нацією, природу національних (або етнічних почуттів), особливості трансформації етнічних спільнот у національні тощо.

Етносимволісти, провідними теоретиками яких є Е. Сміт та Дж. Армстронг, визначають основні підстави та обставини переходу від етнічної до національної спільноти. Етносимволістська парадигма спирається на визнання надзвичайно важливої ролі етнічних символів, міфів, історичної пам'яті, духовних цінностей у процесі становлення нації. Е. Сміт виділяє такі етапи цього процесу:

1) відбувається перехід від пасивності й пристосування периферійної меншості до стану активності, самоутвердження й політизації спільноти, вироблення спільної політики;

2) виробляється спільне уявлення про "батьківщину" всієї спільноти, яка ототожнюється з певною, досить чітко визначеною територією;

3) важливий аспект цього процесу - економічна уніфікація спільноти, яка визначилася територіально, встановлення контролю над ресурсами та економічна автаркія;

4) перетворення членів етнічної групи на громадян шляхом їх політичної мобілізації та забезпечення їм доступу до рівних громадянських, соціальних і політичних прав та обов'язків;

5) центральною моральною й політичною цінністю стає "народ", маси перетворюються на цей "народ" шляхом прищеплення їм національних цінностей, міфів і пам'яті [12, с. 21].

Висновки

Як бачимо, основні теорії з національної проблематики виникли в контексті різних історичних та політичних обставин та спиралися на досить неоднорідний емпіричний матеріал. Як це часто трапляється, деякі парадигми заперечують інші теоретичні побудови. Утім, розумне використання парадигм, напрацьованих видатними теоретиками, може дати нам можливість переосмислити та зрозуміти ті складні процеси, які відбуваються в непростий період побудови національних держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андерсон Б. Уявлені спільноти. Міркування щодо походження й поширення націоналізму / Б. Андерсон ; [пер. з англ.]. - К. : Критика, 2001. - 271 с.
2. Барт Ф. Этнические группы и социальные границы. Социальная организация культурных различий / Ф. Барт ; [пер. с англ.]. - М. : Новое изд-во, 2006. - 200 с.
3. Башлер Ж. Нарис загальної історії / Ж. Башлер ; [пер. з франц.]. - К. : Ніка-Центр, 2005. - 392 с.
4. Брюбейкер Р. Переобрамлений націоналізм. Статус нації та національне питання у новій Європі / Р. Брюбейкер ; [пер. з англ.]. - Львів : Кальварія, 2006. - 280 с.
5. Гелнер Е. Нації та націоналізм; Націоналізм / Е. Гелнер ; [пер. з англ.]. - К. : Таксон, 2003. - 300 с.
6. Грицак Я. Страсті за націоналізмом. Історичні есеї / Я. Грицак. - К. : Критика, 2004. - 343 с.
7. Джозеф Дж. Язык и национальная идентичность / Дж. Джозеф // Логос. - 2005. - № 4 (49). - С. 20-48.

8. Калхун К. Национализм / К. Калхун. - М. : Территория будущего, 2006. - 288 с.
9. Касьянов Г. В. Теорії нації та націоналізму / Г. В. Касьянов. - К. : Либідь, 1999. - 352 с.
10. Саїд Е. Орієнталізм / Е. Саїд. - К. : Вид-во Соломії Павличко "Основи", 2001. - 511 с.
11. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Е. Сміт. - К. : Ніка-Центр, 2006. - 320 с.
12. Сміт Е. Національна ідентичність / Е. Сміт. - К. : Основи, 1994. - 224 с.
13. Сміт Е. Націоналізм: Теорія, ідеологія, історія / Е. Сміт. - К. : "К.І.С.", 2004. - 170 с.
14. Хюбнер К. Нація: от забвения к возрождению / К. Хюбнер. - М. : Канон, 2001. - 399 с.
15. Шпет Г. Г. Введение в этническую психологию. Сочинения / Г. Г. Шпет. - М. : Правда, 1989. - 601 с.
16. Шпорлюк Р. Імперія та нації / Р. Шпорлюк. - К. : Дух і Літера, 2000. - 354 с.
17. Шпорлюк Р. Комунізм і націоналізм. Карл Маркс проти Фрідріха Ліста / Р. Шпорлюк. - К. : Основи, 1998. - 479 с.

Бильий Дмитрий,

*доктор исторических наук, доцент, профессор
Львовского государственного университета физической культуры*

НАЦИОНАЛЬНАЯ ИДЕНТИЧНОСТЬ И ФОРМИРОВАНИЕ МОДЕРНЫХ НАЦИЙ - СОВРЕМЕННОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ ПРОБЛЕМЫ

В статье рассматриваются и анализируются основные теоретико-методологические подходы к освещению проблематики становления и формирования современных наций и национальных идентичностей, истоков их идеологических, социально-экономических и исторических оснований. Считается, что в наше время, когда такие понятия как "нация", "модерная нация", "национальное государство" широко представлены в политическом дискурсе государства, научное осмысление, научное обоснование этих терминов, их интеллектуального и исторического содержания особенно актуально и важно.

Ключевые слова: нация; модерная нация; национальное государство; национальная идентичность.

Bilyi Dmytro,

*Doctor of Historical Sciences, Associate Professor,
Professor of Lviv State University of Physical Culture*

NATIONAL IDENTITY AND FORMATION OF MODERN NATIONS - MODERN UNDERSTANDING OF THE PROBLEM

This article discusses and analyzes the main theoretical and methodological approaches lighting problems of formation and the formation of Art Nouveau nations and national identity, the origins of their ideological, socio-economic and historical foundations. It is believed that in our time, when such concepts as "nation", "modern nation" "nation state" and so on, etc. i and their scientific understanding, scientific substantiation of these terms, their intellectual and historical content is considered particularly relevant and important.

Keywords: nation; modern nation; a nation-state; national identity.

REFERENCES

1. Anderson B. (2001), Imagined communities: reflections on the origin and spread of nationalism, Krytyka, Kyiv, 271 p. (ukr).
2. Barth F. (2006) Ethnic groups and boundaries. The social organization of culture difference, Novoye izdatelstvo, Moscow, 200 p. (rus).
3. Bashler J. (2005), Essay on the general history, Nika-Tsentr, Kyiv, 2005, 392 p.
4. Brubaker R. (2006), New framework nationalism. Status of the nation and the national question in the new Europe, Kalvariia, Lviv, 280 p. (ukr).
5. Gellner E. (2003), Nations and Nationalism, Takson, Kyiv, 300 p. (ukr).
6. Hrytsak Ya. (2004), Passion for nationalism. Historical essays, Krytyka, Kyiv, 343 p. (ukr).
7. Joseph J. (2005), Logos, № 4 (49), pp. 20-48 (rus).
8. Calhoun Craig (2006), Nationalism, Territoriya budushchego, Moscow, 288 p. (rus).
9. Kasianov H. V. (1999), Theories of nation and nationalism, Lybid, Kyiv, 352 p.
10. Said E. (2001), Orientalism, Osnovy, Kyiv, 511 p. (ukr).

11. Smith A. (2006), Nations and Nationalism in a Global Era, Nika-Tsent, Kyiv, 320 p. (ukr).
12. Smith A. (1994), National Identity, Osnovy, Kyiv, 224 p. (ukr).
13. Smith A. (2004), The Nation in History, "K.I.S." Publ., Kyiv, 170 p. (ukr).
14. Hübner K. (2001), Nation: from oblivion to the revival, Kanon, Moscow, 399 p. (rus).
15. Shpet G. (1989), Introduction to Ethnic Psychology. Works, Pravda, Moscow, 601 p. (rus).
16. Szporluk R. (2000), Empire and Nation, Dukh i Litera, Kyiv, 354 p. (ukr).
17. Szporluk R. (1998), Communism and nationalism. Karl Marx to Friedrich List, Osnovy, Kyiv, 479 p. (ukr).

© Білий Дмитро

Надійшла до редакції 25.03.2015

УДК 622 (09)

ГАЙКО ГЕННАДІЙ,

*доктор технічних наук, професор кафедри геобудівництва та гірничих технологій
Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут"*

БЛЕЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР,

*доктор технічних наук, професор кафедри обладнання нафтових і газових промислів
Полтавського національного технічного університету імені Юрія Кондратюка*

ГІРНИЧА СКЛАДОВА ЕПОХИ ВЕЛИКИХ ГЕОГРАФІЧНИХ ВІДКРИТТІВ

У статті аналізуються основні рушії епохи Великих географічних відкриттів (ВГВ), зокрема прагнення до коштовних металів Нового світу; систематизовано історичний огляд опанування мінеральних скарбів Іспанської Америки, розглянуті основні осередки видобутку золота й срібла, показана роль конкістадорів в організації гірничих робіт і доля автохтонного населення, змушеного працювати в численних рудниках, оцінене значення мінеральних ресурсів Нового світу для становлення світової фінансової системи й міжнародної торгівлі XVI - XVII ст.

Ключові слова: географічні відкриття; мінеральні ресурси; історія гірництва; конкістадори; ельдорадо; гірнича колонізація територій; освоєння надр; гірники-невільники; міжнародна торгівля; "іспанська недуга".

Постановка проблеми та стан її вивчення. Епоха Великих географічних відкриттів (XV - XVII ст.) була ретельно досліджена істориками, географами, економістами, літераторами різних часів і народів, проте увага до неї не зменшується й сьогодні, надто важливий вплив мали її результати на історичний розвиток людства й на процеси, що формують сучасні міжнародні та економічні відносини [1-4]. Переважна більшість цих досліджень і публікацій зосереджувалася саме на географічних відкриттях, непересічних особистостях великих мандрівників і подробицях їхніх уславлених подорожей, історичному тлі й наслідках відкриттів для суспільного й економічного розвитку. Проте наукові дослідження епохи ВГВ здебільшого обходили гірничо-геологічні фактори та роль мінеральних ресурсів або надавали їм другорядного значення. Імовірно, першим, хто спробував відійти від ігнорування природничих і гірничо-технологічних факторів у феодальній колонізації нових величезних територій, був академік Володимир Вернадський. У його працях "Нариси з історії сучасного наукового світогляду" та "Досвід описової мінералогії" зустрічаємо окремі зауваження на цю тему та приклади красномовних взаємозв'язків між освоєнням надр та освоєнням нових територій [5, 6].

Метою статті є узагальнення й систематизація даних про початковий колоніальний розвиток гірництва на "відкритих" європейцями землях Нового світу та інших теренах "великих географічних відкриттів", а також аналіз взаємозв'язків між освоєнням надр та освоєнням нових територій; між гірничо-геологічними (природничими) факторами та суспільно-історичним розвитком епохи ВГВ.

Виклад основного матеріалу. Унаслідок сталого розвитку виробництва й товарно-грошових відносин у пізньому середньовіччі виникла потреба значного збільшення засобів обміну, яка мала прояв у нестримному прагненні до "грошових" металів. Торгівля з країнами Сходу, що велась через арабський світ, також вимагала золота та срібла, а розкішне життя й накопичення ювелірних коштовностей вищими верствами європейського суспільства додатково збільшувало "загальну спрагу золота". В умовах, коли відомі родовища Європи були значною мірою вичерпані на доступних глибинах, пошук багатих зложисщ пов'язували з новими віддаленими землями, де багатства надр мали б бути майже на поверхні й узяти їх, як уважалося, можна без великих зусиль. Ці погляди підсилювали свідчення окремих мандрівників про багатства країн Сходу, оповіді